

2001'den Günümüze Amerika Birleşik Devletleri (ABD) İşgalinin Afganistan'daki Sosyo-Ekonomik Yansımaları

Socio-Economic Reflections of the United States of America (USA) Occupation in Afghanistan since 2001

Abdul Hannan DOGHAN*

Öz:

Bu çalışma, 1989 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Ordusunun Afganistan'da yenilgiyi kabul ederek bölgeden çekildikten sonra başlayan iç savaş ve Afganistan'ın iç savaşını kendi işgali için bir fırsat olarak değerlendiren Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin, 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör olaylarını bahane ederek Afganistan'ı işgal etmesi ve 20 yıllık bu işgalin Afganistan halkı üzerindeki sosyo-ekonomik, etkilerini sosyolojik açıdan ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu perspektiften hareketle bu araştırmada, vaat edildiği gibi ABD işgalinin Afganistan'a özgürlük, barış, insan hakları ve toplumsal refah getirmediğini; aksine Afganistan'ı ekonomik açıdan dünya yardımlarına muhtaç, can ve mal güvenliğinin olmadığı, uyuşturucu ve ticareti yasak maddelerin serbestçe yetiştirilip dünya pazarına özellikle de ABD ile rakip ülkeler olan Rusya, İran ve Çin pazarına ticaretinin rahatça yapılabildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yine bu çalışmayla 2001 işgali sonrası Afganistan'ın milyarlarca dolarlık yasadışı kara paranın aklandığı bir bölge haline gelmesinin ülke halkı üzerindeki sosyo-ekonomik yansımaları sebep sonuç ilişkisine göre derinlemesine incelenmiştir.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi. hannan.doghan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4535-7954>

Anahtar sözlükler: ABD, Afganistan, İşgal, İstikrarsızlık, Toplumsal ve Ekonomik Etkiler

Abstract

This study deals with the civil war that started in 1989 after the Soviet Union withdrew from the region by accepting defeat in Afghanistan. In addition, this research aims to reveal the socio-economic and sociological effects of the invasion of Afghanistan by the United States of America, which remained silent about Afghanistan's civil war, using the terrorist incidents on September 11, 2001 as an excuse, and the socio-economic and effects of this 20-year occupation on the people of Afghanistan. From this perspective, in this study, it was emphasized that the US invasion did not bring freedom, peace, human rights and social welfare to Afghanistan as promised, and it was emphasized that after the invasion Afghanistan turned into a country in need of world aid economically, where there was no security of life and property. With this research, it has been tried to reveal that after the US occupation, Afghanistan drugs and prohibited substances can be freely grown and traded to the world market, especially to Russia, Iran and China. Again, with this study, the socio-economic reflections of Afghanistan's becoming a region where billions of dollars of illegal money laundering after the 2001 invasion were examined in depth according to the cause and effect relationship.

Keywords: USA, Afghanistan, Occupation, Unsteadiness, Social and Economic Impacts

1.GİRİŞ

Günümüz Afganistan İslam Cumhuriyeti, nükleer güce sahip Rusya, Çin, Pakistan, Batıda Afrika ve Arabistan Yarımadası, Doğuda Malezya Yarımadası, Sunda Adaları ve Okyanusya tarafından çevrilmiştir. Afganistan, dünyanın üçüncü büyük okyanusu olma özelliğine sahip ve içinde Babü-l Mendep, Hürmüz Boğazı, Malakka Boğazı, Süveyş Kanalı ve Sunda Boğazlarını barındıran Hint Okyanusuna komşu olması hasebiyle jeopolitik açıdan büyük öneme sahiptir bu nedenle de tarihi boyunca dünyanın süper güçlerinin iştihasını kabartmış ve işgaline uğramıştır.

Afganistan, MÖ 323-336 yılları arasında hüküm süren Büyük İskender, 1736-1747 yılları arasında geniş bir coğrafyaya hükmeden Pers İmparatorluğu, 1206-1294 yılları arasında dünyaya korku salan Cengiz han liderliğindeki Moğol İmparatorluğu, 1837-1901 yılları arası varlığını devam ettiren ve birçok ülkeyi sömürsü altına alan Büyük Britanya İmparatorluğu, yakın tarihte 1979 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve 11 Eylül 2001 tarihindeki terör olaylarından sonra da Amerika Birleşik Devletlerinin işgaline uğramış bu işgallerle siyasi, toplumsal ve ekonomik açıdan büyük yaralar almıştır. Söz konusu işgaller arasında ABD işgalinin Afganistan halkı açısından yıkıcı ve etkisinin onlar yıllarca devam edecek sonuçları olmuştur.

Afganistan üzerine yapılan akademik çalışmalara baktığımızda söz konusu çalışmaların genellikle Sovyetler Birliğinin Afganistan'ı işgal ettiği 1979 yılından günümüze, özellikle de 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'nın başkenti Washington DC'de meydana gelen terör olayları ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'ı işgalinden sonra yapıldığını görüyoruz.

Uluslararası ilişkiler anabilim dalı başta olmak üzere Hukuk, Tarih Harp Okulu Ana Bilim Dalları ve ekonomi Anabilim dallarında yapılmış olan bu çalışmalarda genellikle Afganistan'a yapılan bu askeri müdahalelerin hukuki dayanağı, siyasi ve askeri sonuçları üzerinde durularak bu gelişmelerin Afganistan'daki toplumsal etkilerine ise hiç değinmemiş veya yüzeysel olarak temas edilmiştir.

Bu çalışmada ağırlıklı olarak Afganistan üzerine yapılmış olan araştırmalar taranarak eksik yönlere ışık tutulmakla birlikte, ilk bölümde 1989 yılında Rusların Afganistan'dan çekildikten sonra muzaffer mücahit gruplar arasında patlak veren iç savaş ve ABD'nin bu savaşla ilgili tutumu üzerinde durulmuştur. Araştırmanın ikinci bölümünde 1980-2000 yılları arası Afganistan'da Radikal İslam'ın gelişimi ve ABD işgaline giden süreç irdelenmiştir. Üçüncü bölümde 20 yıllık ABD işgalinin Afganistan halkı üzerindeki sosyo-ekonomik etkileri ele alınmıştır. Son olarak da işgal öncesi Afganistan halkına vaat edilenlerin gerçekleşme payının ne oranda olduğunu üzerinde durularak işgal öncesi durumla işgal sonrası durumun karşılaştırılması yapılarak çalışma sonlandırılmaktadır.

2.1989 Rusların Afganistan'dan Çekilişinden Sonra Başlayan İç Savaş ve ABD'nin Bu Savaşla İlgili Tutumu

19. yüzyılda başlayan dünya üzerindeki stratejik bölgelerin büyük güçler tarafından paylaşılma mücadelesi olan (Büyük Oyun Mücadelesi)'inde Afganistan'ı İngilizlere kaptıran Sovyetler Birliği, Afganistan'ın stratejik önemini hiçbir zaman dış politikaları arasından çıkarmamış ve hep gündeminde tutmuştur (Muhtat, 2011:28).

İkinci Dünya Savaşının sona erdiği 1945 sonrası Amerikalılar ekonomik yardımlarla Afganistan'ı Batı Blok'una çekmek isterken Sovyetler Birliği, ise ekonomik yardımların yanı sıra dönemin Afgan hükümetiyle 1960 yılında imzaladığı kültür anlaşmasıyla Afgan öğrencileri Sovyetler Birliği üniversitelerine burslu olarak kabul edip Afgan gençlere Marksist ideolojiyi aşıladıktan sonra Afganistan'a geri döndüklerinde Sovyet eğitilmiş gençlerin Afgan devletinde görev almalarını sağlayarak bölgedeki nüfuzunu ideolojik yollardan da arttırmaya başlamıştır (Saray,1997:240-245).

1960-1978 Rusların Afganistan'daki uygulamalarına ve Sovyetlerle imzalanan (İyi Komşuluk ve İş Birliği) Anlaşmasıyla nüfuzunu genişletme çabalarına müsaade eden Afgan hükümetine karşı ayaklanmalar başlamıştır. Rusları Afganistan tuzağına düşürmek için yıllardır pusuda bekleyen Amerika Birleşik Devletleri'nin duruma müdahil olarak ayaklanmaları hem silah hem de finansal açıdan desteklemesiyle küçük gruplar halinde bir protesto olarak başlayan yürüyüşler bir anda büyük silahlı çatışmaya dönüşmüştür. (Ersoy,2015:45-49).

Giderek genişleyen isyanlar ve ABD'nin silah ve finansal desteğiyle giderek güçlenen isyancı gruplar Afganistan'daki Sovyet askeri danışmanlarına ve Afganistan Milli Ordu Birliklerine daha fazla kayıp verdirmek için ABD'li ajanların brifingleri doğrultusunda silahlı isyanlarını ve çatışmaları ülkenin kırsal alanına taşımıştır.

Dönemin Cumhurbaşkanı Babrak Karmal liderliğindeki Afgan hükümeti büyük şehirlerdeki toplumsal olayları ve ülkenin kırsal alanındaki ABD destekli silahlı çatışmaları kontrol altına alamayınca Sovyetlerle Aralık 1978'de imzalamış olduğu (İyi Komşuluk ve İş Birliği Anlaşması)'na dayanarak Sovyetler Birliğinden silahlı muhalefeti bastırmak için yardım talep etmiştir. Böylece Sovyetler Birliği kâğıt üzerinde bile olsa Afganistan'a girmeye hukuki zemin bulmuş ve anlaşmadan bir yıl sonra Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etmiş ve Afganistan topraklarında yıllardır beklenen Sovyet-Amerikan mücadelesi resmen başlamıştır (Oğuz,2001:134).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin hızlı bir zafer kazanma umuduyla başlatmış olduğu ve en fazla iki yıl süreceğini hesap ettikleri bu askeri müdahale Batı Avrupa ülkelerinde büyük şaşkınlığa yol açmıştır. ABD ise, dönemin ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin "Şimdi Sovyetler Birliğine kendi Vietnam savaşımızı yaşatma şansına sahibiz." sözünden de anlaşılacağı üzere böyle bir işgal ve savaşa çok da hazırlıksız yakalanmamıştır. Böylece küresel ölçekte süren Doğu ve Batı Blok'un güç mücadelesi Afganistan toprakları üzerinde kendisine yeni bir savaş alanı bulmuştur (Ersoy,2015:45).

1979 yılı Rusların Afganistan'a girmesiyle iyiden iyiye şiddetlenen bu savaş, yapısı ve gerçekleşme amacı itibarıyla artık sadece Afgan mücahitleriyle Rus Ordusu ve Babrak Karmal liderliğindeki Afgan hükümetine bağlı ordu birlikleri arasında değil, Rus

İstihbarat Teşkilatı (KGB) ile Amerika istihbarat Teşkilatı (CIA) arasında bir savaşa dönüşmüştür.

Savaşın ilk beş yılında 1979-1984 ABD, Afganlı mücahitlere yaptığı 600 milyon dolarlık silah yardımını, daha sonraki beş yılda 1984-1989 silah ve nakdi yardımlar olmak üzere 1,3 milyar dolara çıkarmıştır. Savaşın ilk yılları 1980'li yılların ortalarından itibaren ABD'li ajanların eğittiği mücahitlerin ABD yapımı FIM-92 Stinger uçaksavar füzelerini kullanmaya başlamaları Sovyetler Birliği'nin hava üstünlüğünü büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır (Muhtat,2011:37).

Çatışmaların dağlık ve kırsal alanda yaşanmasıyla mücahit grupların vur kaç taktiğiyle büyük kayıplar vermeye başlayan Sovyet Birlikleri saldırı düzenlenen veya düzenlenmesi muhtemel olan ve mücahitlerin barınabileceğini düşündükleri bütün Afgan köy ve kasabalarını tamamen yok etme gibi barbarca bir yöntemle baş vurmuş, hava bombardımanları ve kimyasal silah saldırılarıyla geniş çaplı sivil katliamlara imza atmıştır.

Sovyetlerin başvurdukları bu vahşi yöntem sonucunda ortaya çıkan durumdan hareketle şunu diye biliriz; Afganistan'da 10 yıl süren Sovyet işgaline gösterilen tepki ve direnişin dönemin cumhurbaşkanı ve diğer devlet yetkililerinin defalarca müzakerelere ve barış çağırısı yapmalarına rağmen söz konusu çağırılardan mücahit liderler tarafından dikkate alınmaması ve savaşın tüm şiddetiyle devam ettirilmesi ve iki milyon Afgan sivilin ölümüne, yaklaşık 6 milyon Afgan'ın da mülteci durumuna düşmesinin müsebbibi ve faili Amerika Birleşik Devletleridir.

İşgalin ikinci yılı 1980'den itibaren Afgan mücahitler, Amerika Birleşik Devletleri'nin, yardım ettiği modern tanksavar ve uçaksavar silahları kullanmaya başlamasıyla Sovyetler Birliği, yaklaşık 10 yıl süren Afganistan savaşında resmi rakamlara göre 15000'nin üzerinde asker, 451 helikopter ve askeri uçak, 1800'den fazla tank ve askeri araç kaybetmiştir (Deutsche Welle,2012).

Sovyetlerin, Afganistan'ın zorlu arazisinde verdikleri bu askeri kayıp ve büyük maddi zayıflık Sovyetler Birliğini, Amerikalıların istediği gibi hem askeri hem de ekonomik olarak çökertmiş ve Sovyetler Birliğinin dağılmasına neden olmuştur. Afganistan topraklarında gerçekleşen Sovyet-Amerikan mücadelesi olan bu savaş ABD'nin lehine sonuçlanmış olsa da bölge insanı ve dünya için önümüzdeki yıllarda büyük savaşlara ve yıkıma neden olacak Radikal İslam'ın tohumları bu dönemde atılmıştır.

Rusya'daki seçimlerde Brejnev'den sonra iktidara gelen Gorbaçov, Sovyetler Birliğini Afganistan bataklığından çıkaracağı sözünü vermiş ve halka Sovyetler'in Afganistan'dan çıkmasının Sovyetler Birliğinin geleceği açısından en uygun yol olduğunu söylemiştir. Gorbaçov döneminin ilk günlerinden itibaren Rus uzmanlar Sovyet Ordusu bu ülkeden çekilirken komünist sistemin bekası ve 10 yıl boyunca elde edilen ideolojik kazanımların devamı için yeni yol ve formüller aramaya başlamıştır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Afganistan'dan çekilirken yeni yol ve stratejileri çerçevesinde ilk önce Afganistan yönetiminde değişiklik yapmaya karar vermiş bunun için de kendilerini Afganistan'a davet eden dönemin Cumhurbaşkanı Babrak Karmal'ın yerine Dr. Necibullah'ı getirmiştir. Sovyetler, Afganistan'da Dr. Necibullah'ı iktidara getirirken konunun sosyolojik yönüne önem vermiştir. Çünkü

Dr. Necibullah Afganistan'daki en büyük etnik grubu oluşturan Peştunların Gılzay boyundan gelmektedir ait olduğu boy halk tarafından benimsenme şansını artırır ve istenilen politikaları hayata geçirmede başarılı olur diye düşünülmüştür.

Sovyetler Birliğinin Afganistan'ı terk ederken ülkede hem toplumsal barışı sağlayacak hem de komünist ideolojinin varlığını devam ettirebileceğine inanarak iş başına getirdikleri Dr. Necibullah'ın koalisyon hükümeti ve milli uzlaşma çağrılarında daha önceki hükümetler döneminde olduğu gibi mücahitler ret cevabı vermiş, işgal döneminde olduğu gibi Ruslar çekildikten sonra da Afgan hükümetiyle savaşa devam etmiştir. Çünkü mücahitler Necibullah'ın barış planını, Sovyetlerin cephede kazanamadıklarını barış masasında elde etmeye yönelik bir taktik olarak değerlendiriyordu (Muhtat, 2011:45).

Sovyetlerin Afganistan'ı terk etmesiyle başlayan iç savaşın üçüncü yılı 1992 yılında Cumhurbaşkanı Necibullah'ın en önemli komutanlarından olan Özbek asıllı General Abdurreşit Dostum'un saf değiştirerek mücahitlere katılması Necibullah iktidarının sonunu getirmiş ve başkent Kabil tamamen mücahit grupların kontrolüne geçmiştir.

Mücahitlerin Necibullah iktidarını düşürerek Kabil'i ele geçirdikten sonra Afganistan ardı arkası kesilmeyen bir iç savaşın içine sürüklenmiştir. Hepsi de İslami devlet idealinde olan veya böyle görünen çok sayıda mücahit grup arasındaki iktidar savaşları Afgan halkı için tam bir kâbusa dönüşerek ülkeyi ekonomik, sosyal ve askeri açıdan tamamen yok etmiştir (Sistani,2014:168).

İster Sovyetlerin çekilmesi sırasında ister Sovyetler çekildikten sonra Afganistan barışı için kâh Cenevre'de kâh Moskova'da Ruslarla görüşmeler gerçekleştiren ABD, Afganistan'ın iç savaşının bitmesini istememiş bu savaşa bir şekilde seyirci kalmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan iç savaşının kısa sürede bitmesini istemesinin nedeni Ruslarla savaşması için mücahit gruplara verdiği ağır silahların ve savaş teknolojilerinin savaşan gruplar arasında kullanılıp bitmesini beklemesidir.

ABD, 1992-2000 yılları arasında komünizmin dağılmasından sonra tüm şiddetle devam eden Afganistan'ın iç savaşını, 2001 yılında gerçekleştireceği işgali sırasında kendi yapımı silahların kendilerine karşı kullanılmaması için bir fırsat olarak görmüş ve söz konusu silahların savaşan gruplar arasında kullanılmasına ve ülkenin daha da yıkılmasına göz yummuştur.

Komünist ideolojinin Afganistan'daki son kalıntısı olarak bilinen Dr. Necibullah'ın devrildiği 1992 yılında iktidar mücadelesi yüzünden mücahit gruplar arasında başkent Kabil'de gerçekleşen ve Amerikan yapımı ağır silahların ve füzelerin de kullanıldığı savaşta 2400 Kabilli sivil hayatını kaybetmiş 9000'den fazla kişi de yaralanmıştır (Mübariz, Hicri, 1376:90).

Mücahitlerin Kabil'e girmesiyle başlayan iç savaş Afganistan'da sadece sivil ölümlere ve milyonlarca insanın mülteci durumuna düşmesi gibi toplumsal travmaya neden olmamıştır aynı zamanda ülkenin bütün ekonomik altyapısı ve sayısı 300,000 olan düzenli Afganistan Milli Ordusu da bütün askeri teçhizatıyla birlikte yok edilmiş veya yağmalanarak komşu ülkelere satılmıştır.

İç savaş dönemlerinde kullanılmayan veya bir şekilde muhafaza edilen ağır silahlar da Amerika'nın Afganistan işgalinden sonra 2003 yılında Birleşmiş Milletler (BM) himayesinde Afganistan genelinde başlatılan DDR (Disarmament, Demobilization and Reintegration) Afganistan'ı silahsızlandırma projesi kapsamında Amerika Birleşik Devletleri tarafından satın alınmaya başlanmış ve kısa sürede tehlikeli bütün ağır silahlar toplanarak bir kısmı imha edilmiş geri kalanı da ülke dışına çıkarılmıştır (BBC,30.06.2005).

3.Afganistan ve Bölgesinde Radikal İslam'ın Gelişimi ve ABD İşgaline Giden Süreç

Afganistan'ın siyasi tarihine baktığımızda ruhani kesim (Mollalar), İslam düşünürü Abdülkerim Suruş'un tabiriyle "geçimini din ve şeriat üzerinden sağlayan kesim" 20. Yüzyılın ortalarına kadar Afganistan siyasetine yön veren ve devletle-halk arasındaki ilişkilere meşruiyet veren veya bu ilişkiyi yasaklayan konumda olmuştur (Afgan Fars Haber Ajansı, Etilaatroz, Hicri.1399).

Dünyada ve Afganistan bölgesinde siyasi İslam'ın ortaya çıkması ve halk tarafından uygulanmaya başlamasıyla Afganistan'daki ruhani kesim de konum değiştirerek siyasete yön veren konumdan resmi bir geçerliliği olmasa da sözü en çok dinlenen ve ona göre amel edilen kesim konumuna geçmiştir.

Afgan-İngiliz savaşı, 1919-1929 yıllarında Kabil tahtında bulunan Kral Amanullah Han'ın 19 Ağustos 1919 yılında Afganistan'ın istiklalini ilan ederek başlattığı islahata gösterilen toplumsal tepkide ruhanilerin rolü ve etkisini görmek mümkündür (Yılmaz,2010: 155-165).

Afganistan'ın yakın tarihinde 1979 yılında Afganistan'a askeri müdahale başlatan ve işgal eden Sovyetler Birliğine karşı büyük kitlelerin cihada başlamasında Afganistan halkı üzerinde büyük etkiye sahip Mollaların (Ruhanilerin) önderlik etmesi ve halka cihadın önemi ve şer'i faziletlerinden etkileyici ve ikna edici biçimde bahis etmelerinin rolü büyük olmuştur.

Afganistan ve bölgesinin toplumsal yapısını derinlemesine inceleyen ve araştırmalar yapan ABD'li sosyal bilimciler ve askeri uzmanlar, Afganistan'da komünist-muhafazakar mücadelesinin zirveye çıktığı ve halkın çocuklarını devlet okullarına göndermeyip resmi okullara alternatif olarak kurulan medreselere gönderdiği 1978-1989 Afganistan'da Sovyetleri mağlup etmenin tek yolu medreseleri destekleyerek gençler arasında Vahhabi İslam anlayışı (Radikal İslam)'ı yaymak olduğunun farkına varmış, Afganistan ve Pakistan topraklarında Geleneksel Eğitim Kurumları adı altında binlerce medrese açıp desteklemeye başlamıştır.

Pakistan Millî Eğitim Bakanlığı ve BBC'nin 2010 yılında ortaklaşa yaptığı araştırma raporuna göre çoğu Pakistan'ın Pencap Eyaletinde bulunan ve 1980'li yıllarda Sovyetlere karşı mücadele etmek ve Radikal İslam anlayışını yaymak için ABD'nin finansal desteğiyle açılan, hala da eğitim faaliyetlerine devam eden 20000 civarında kayıtsız medrese bulunmaktadır. Bu medreselerde okuyan öğrenci sayısı ise erkek ve kız öğrenci olmak üzere iki milyonu geçmektedir (Pakistan Education Statistics & BBC,2010).

Medrese mezunu Mevleviler ve medrese talebelerinin Ruslara karşı verilen mücadelede etki ve başarısının görülmesinden sonra Afganistan cihat yılları olan 1979-1990 yıllarında Afganistan'da Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle özellikle ülkenin kırsal bölgelerinde açılan medrese sayısı da pek az değildir.

Afganistan Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2013 yılında yaptığı araştırma raporuna göre Afganistan genelinde çoğu Sovyetlere ve komünist rejime karşı savaşın devam ettiği 1979-1990'lı yıllarda kurulan ve Afgan devleti tarafından kayıt altına alınamayan 13000'den fazla illegal medrese bulunmaktadır. Bu rakamdan sadece 1200'ü Afganistan Millî Eğitim Bakanlığınca kayıt altına alınabilmiş ve denetlenebilmiştir (Afganistan Millî Eğitim Bakanlığı,2013).

Afgan sosyolog ve eğitim uzmanlarına göre söz konusu medreselerin kayıt altına alınmamasının ve denetime tabi tutulamamasının nedeni söz konusu medreselerin halk tarafından kurularak finansa edildiği ve halkın bu medreselerin devlete kayıt olmasını ve devlet tarafından denetlenmesini istememesidir.

Afganistan ve bölgesinde 1978-1996 yılları arasında Vahabi ideolojisi ve Radikal İslam anlayışı o kadar güçlenmiştir ki devlet okullarına giden veya bu okullara ait üniformaları giyenler tekfir edilmiş ve hatta katledilmiştir. Söz konusu yıllarda Afganistan'da onlarca devlet okulu ateşe verilmiş ve kamu kurum ve çalışanları küffara hizmet ediyor iddiasıyla silahlı saldırıya uğramış ve yok edilmiştir.

Çocuklarının eğitimden mahrum kalmasını istemeyen bölge halkı çocuklarını devlet okullarına gönderemeyince mecburen söz konusu okullara alternatif olarak açılmış medreselere göndermiş, böylece hem medrese sayısı hem de bu kurumlarda eğitim gören talebe sayısı her geçen gün artmış ve söz konusu kurumlarda görevli Molla ve Mevleviler halk nezdinde itibar kazanmış ve söz sahibi olmuştur.

Afganistan'da farklı ülkeler tarafından desteklenen muzaffer mücahit gruplar arasındaki iç savaşın tüm şiddetiyle devam ettiği ve ülkenin büyük bir bölümünün yok edilip ülkenin nerendiye bölündüğü 1992-1996 yılları arasında ABD ve Pakistan'dan siyasi destek, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinden finansal destek alan Taliban Örgütü yıllardır ülkede var olan "iç çalkantıları ve çatışmaları sonlandıracağız" söylemiyle ortaya çıkmış ve 1996 yılında başkent Kabil'i ele geçirerek Afganistan hakimiyetini ilan etmiş ve Afganistan'ın adını (Afganistan İslam Emirliği) olarak değiştirmiştir (Şahin,2016:232).

Taliban, Afganistan İslam Emirliğini kurduktan sonra kendisi dışında var olan tüm İslami hareket ve gruplara dışlayıcı bir tavırla yaklaşmış ve onları gayrimüşru olarak nitelendirmiştir. Hıristiyanlık ve Yahudiliği ise ötekiler olarak seçmiş ve bu dinlere hem de bu dinlere mensup olanlara karşı savaş davalarının bir parçası olarak görmüştür (Ahmadi,2011:39).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile inançlarına (Hıristiyanlık ve Yahudiliği) savaş açmakla ideolojik çatışma yaşayan Taliban hükümeti bir de iktidara geldikleri 1996'dan sonra ABD'nin bölgedeki çıkarlarına ters düşecek şekilde özgür hareket etmeye başlayınca Amerika ile siyasi ve politik açıdan da çıkar çatışması yaşamaya başlamıştır.

ABD, Pakistan Millî İstihbarat Teşkilâtı (İSİ)'i kullanarak iktidara getirdiği Taliban'la 1996-2000 yılları arasındaki uygulamaları yüzünden birçok konuda görüş ayrılığı yaşayarak yollarını ayırmış, 1998 yılında Kenya ve Tanzanya'daki Amerikan Büyükelçiliklerine saldırılar düzenleyerek 258 kişi ölümüne, 5 bin kişinin de yaralanmasına neden olan Usame Bin Ladin liderliğindeki El-Kaide Örgütü ile iş birliği yapmak ve El Kaide yetkililerini Afganistan topraklarında barındırmak ve korumakla suçladığı Taliban'a karşı cephe almış ve savaş ilan etmiştir (Doghan,2020:127).

Amerika ile Taliban arasında çizginin tamamen yön değiştirdiği olay ise 11 Eylül 2001 tarihinde Amerikan başkenti New York'ta gerçekleştirilen terör saldırılarıyla somutlaşmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinden sonra ABD Taliban yönetiminin devrilmesi için her türlü yolu denemiş ve Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi hukuken ABD'ye terörizme karşı güç kullanma yetkisi vermemesine veya 11 Eylül saldırısıyla meşru savunma hakkı koşullarının yerine gelip gelmediği konusunda somut bir saptamada bulunmamasına rağmen ABD, Afganistan'a müdahale ederek Taliban'ı iktidardan uzaklaştırmış ve Afganistan'ı resmen işgal etmiştir (Acet & Doğan,2017:61-62).

2009-2013 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin dışişleri bakanlığını da yapmış olan ABD'li siyasetçi Hillary Diane Rodham Clinton'un 28.04.2009 tarihinde Washington'da katıldığı bir televizyon kanalında yaptığı açıklamalar ABD'nin Sovyetlere karşı Pakistan ve Afganistan medreselerinde finansa ederek yetiştirdiği ve günümüzde dünyaya korku salan terör gruplarıyla olan bağını ortaya koyması açısından önemlidir. Clinton konuşmasında şunları itiraf etmiştir:

“Bugün savaşmakta olduğumuz grupları 20 yıl önce biz finanse ederek ortaya çıkardık. Böyle yaptık çünkü Sovyetler Birliğiyle olan mücadelemizde sıkışıp kalmıştık. Onlar Afganistan'ı işgal etmişlerdi. Biz ise onların Orta Asya'yı kontrol etmelerini istemiyorduk. Bu yüzden işe koyulduk. Başkan Reagan ve Demokratların liderliğindeki kongre şöyle demişti: Pakistan istihbaratı (İSİ) ve Pakistan ordusunu eğitime meselesine eğilelim. Mücahitleri buraya toplayalım, Suudi Arabistan ve başka yerlerden bazı grupları buraya getirelim, Vahhabi İslam anlayışını bölgeye taşıyalım (Vahhabi terimi, günümüzde Radikal İslam tabiri ile kullanılmaktadır) bu şekilde Sovyetler Birliğini alt edebiliriz.

Sonuç olarak Sovyetler Birliği 1989 yılında geri çekildiler ve milyarlarca dolar kaybettiler bu da Sovyetler Birliği'nin çöküşünü getirdi. Bölgede yaptıklarımız önemli idi, yaptığımız bu iş Sovyetler Birliğini sona erdirmeye açısından büyük önem taşıyordu. Aslına bakarsak yaptığımız kötü bir yatırım değildi bizim için. Ancak ne ettiğimize dikkat etmemiz lazım çünkü ileride onu biçeceğiz. İşimiz bittikten sonra Pakistan'dan çıktık ve dedik ki pekâlâ ülkenizin her tarafına bıraktığımız kapanlarla siz uğraşın, sınırınız boyunca uzanan mayınları siz halledin! Artık sizin için hiçbir şey yapmak istemiyoruz. Böylece Pakistan istihbaratı (İSİ) ve Pakistan Ordusundan elimizi çektik. Şimdi ise kaybettiğimiz bu uzun zamanı telafi ediyoruz. Bu zaman diliminde büyüyen ve bugün kendimize savaş açan kendi projemiz olan terörle mücadele ediyoruz” (CNN National, 2009).

4.ABD İşgalinin Afganistan'daki Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Hayata Etkileri

Dünyanın en etkili istihbari bilgi edinme sistemine sahip olan FBI, (Federal Bureau of Investigation) Federal Soruşturma Bürosu ve CIA, (Central Intelligence Agency) Birleşik Devletler Federal Hükümetinin Sivil İstihbarat Servisi'nin bilgisi dahilinde gerçekleşmiş olsun veya olmasın 11 Eylül 2001 tarihinde New York ve Washington DC kentleri ile Pennsylvania Eyaletinin Shanksville bölgesinde meydana gelen terör saldırıları yirminci yüzyılın sonu itibarıyla kazanılan temel uluslararası ilişkiler öğreti ve pratiklerini neredeyse bütünüyle dönüştüren olaylar zincirinin en önemlisi olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri bu olaydan sonra saldırıların sorumlusu olarak gördüğü El Kaide Örgütünün üst düzey yetkililerini barındırdığı ve koruduğu iddiasıyla 7 Ekim 2001 tarihinde Taliban'ın iktidarda olduğu Afganistan'ı, 20 Mart 2003 tarihinde de elinde kitle imha silahları olduğunu, bu silahların Amerika ve müttefiklerine karşı kullanılması muhtemel olduğunu ve El Kaide yetkilileriyle irtibatlı olduğunu iddia ettikleri Saddam Hüseyin rejimi tarafından yönetilen Irak'ı işgal etmiştir.

ABD ve Birleşik Krallığın (Kalıcı Özgürlük Operasyonu) adı altında ortaklaşa başlattıkları Afganistan işgali, Afganistan'a ve Afganistan halkına özgürlük, insan hakları ve toplumsal refah getirmediği gibi Afganistan'ı daha önceki iç savaş ve kargaşalı karanlık dönemlerden daha karmaşık ve daha tehlikeli hale getirmiş ve Afganistan'ı büyük toplumsal ve ekonomik krize sokmuştur.

ABD ve müttefikleri 7 Ekim 2001 tarihinde başlattıkları savaşta Taliban'a karşı başarısız olunca Taliban Örgütünün iktidara geldiği 1996 yılından beri Taliban'la savaş halinde olan eski mücahit komutanların oluşturduğu Afganistan Kuzey İttifakı Cephesini silah ve finansal açıdan Taliban'a karşı desteklemeye başlamıştır (BBC for Afghanistan,2011).

Ruslarla verilen mücadelede ve iç savaşta ön saflarda savaşan eski yerel milislerin Taliban'a karşı silahlandırılmasıyla ülke genelinde savaş ağaları emrinde hareket eden on binlerce illegal silahlı militan yaratılmış böylece silah zoruyla halktan haraç toplama, gece baskınları, faili meçhul cinayetler, karayollarında yolcu kaçırma ve benzeri olaylar hızla artmaya başlamıştır.

2001 yılında başlayıp 2021 yılı itibarıyla son bulan 20 yıllık Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan işgalini toplumsal adaletsizlik, bölgesel istikrarsızlık, halkın devlet ve yönetimden uzaklaşması ve sivil ölümlerin artması yönünden 1979 yılında başlayıp 1989 yılında son bulan Sovyet işgaliyle karşılaştığımızda ABD işgalinin her açıdan daha ölümcül, toplum üzerinde bıraktığı etkilerin daha derin ve kalıcı olduğu görülmektedir.

Afganistan devlet arşivleri incelendiğinde Sovyetler, 10 yıllık Afganistan işgali boyunca Afgan devletiyle birlikte idari ıslahat kapsamında kamu idarelerinde ve istihdamda halk arasında eşitliği sağlama, rüşvet ve yoksulluğa son verip ülkedeki sosyal adaletsizliği ortadan kaldırma ve yatırımların bölgeler arasında eşit dağılımını sağlama gibi birtakım kamusal ve sosyal politikalar üretmenin yanı sıra önemli tünel, baraj ve karayolu gibi altyapı çalışmalarına imza atmıştır.

Amerika ise Afganistan ve bölgesinde yıllarca görev yapan diplomatlarının “yerel kültür ve geleneklere dayanmayan, dışarıdan bir gücün empoze ettiği politik sistem ya da ideolojinin yaşama şansı bulunmamaktadır.” (Ersoy,2015:121). Sözüden yola çıkarak 20 yıllık Afganistan işgali boyunca ülkede siyasal ve toplumsal politika üretme ve ülkenin yeniden inşası konusunda yıllardır halkı kendi çıkarları için kullanan yerel savaş ağaları, toplum önde gelenleri ve kanaat önderleriyle iş birliği yaparak onların öneri ve brifingleri doğrultusunda hareket etmiş ve ülkeye yapılacak yardımları onlar üzerinden yapmıştır. Böylece ülkedeki orman kanunlarının hâkim olduğu eski düzen devam ettirilmiş toplumsal adaletsizlik, yoksulluk, zengininin daha da zenginleştiği, fakirin daha da fakirleştiği sistem yeniden kurulmuştur.

Afganistan'da Sovyet işgalinin devam ettiği, direnişin tüm şiddetiyle sürdüğü ve karanlık dönemin hakim olduğu, ülke sınırlarının ihlal edilerek bölgede silah ticaretinin ve uyuşturucu ekiminin rahatlıkla yapılabildiği 1979-1990 yıllarında devletin resmi rakamlarına göre Afganistan'daki yasadışı afyon üretimi yıllık 1570 ton iken, ABD'nin 2001 işgali sonrası Afganistan'da uyuşturucuyla mücadele için harcadığı 6 milyar dolara rağmen (Ersoy,2015:123), işgalin 16. yılı 2017 yılında yüzde 98 artarak 9000 tona çıkarak Afganistan afyon üretimi ve ticareti alanında dünya birincisi olmuştur (Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), işgal ettiği Afganistan'da uyuşturucu ticareti ve tüketimini engelleme veya bunu en aza indirme konusunda başarısız olduğu gibi güvenlik ve istikrarı sağlama, insan kaçakçılığını önleme ve uluslararası camia tarafından ülkenin yeniden inşası için yapılan yardımların bölgeler ve insanlar arasında eşit dağılımı ve yoksullukla mücadele konusunda da tamamen başarısız olmuştur.

İşgalin ilk yılları 2005'te Afganistan'da uyuşturucu kullananların sayısı 920 bin iken 2009 yılında 1 milyon, 2012 yılında 1,6 milyon ve 2018 yılında 3 milyon kişiye ulaştığı tespit edilmiştir (Afganistan Sağlık Bakanlığı,2018). İşgalle birlikte Afganistan'da uyuşturucu kullanımı her geçen yıl artarak toplumsal travma yaşanırken uyuşturucu baronları, 2001 yılı sonrası ABD'nin iş başına hükümette görev yapan siyasetçilerin çoğu ise uluslararası arenada dolaşan milyarlarca dolarlık kara parayı aklayarak piyasaya sürmüş, ülke içinde ve ABD, İngiltere, BAE, Türkiye ve Hindistan gibi ülkelerde gayrimenkul ve benzeri alanlarda büyük yatırımlar yapmıştır.

Afganistan işgalinin 20. Yılında 2021 itibarıyla ABD'nin ani bir kararla Afganistan'dan çekileceğini açıklamasıyla önceden de kırılğan olan güvenlik sistemi tamamen çökmüş ve 2001'den beri ülkede ABD ile mücadele den Taliban kısa sürede ülkenin büyük bölümünü ele geçirmiştir. Ülkede meydana bu boşluğu fırsat bilen bakanlar, bürokratlar ve yakınları yurtdışından özellikle Türkiye'den ev ve gayrimenkul alarak bu ülkelere yerleşmiştir.

Milliyet'te yer alan habere göre, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerinde Türkiye'ye en çok göç eden yabancılar arasında Afgan vatandaşları yer alıyor. Afganların konut alımında da ilk 5 arasında yer aldığı görülmüştür. 2021 yılının ilk yarısında Afganların Türkiye'den toplam 1272 konut satın aldığı görülmüştür (Milliyet, 27.07.2021).

Afganistan'daki toplumsal yaşama baktığımızda, Afganistan kaynaklı milyarlarca dolar değerindeki Afyon ticaretinin Afgan çiftçisinin yaşamına hiç etkisinin olmadığı görülmektedir. Dünya genelinde afyon ve türevlerin oluşturduğu yasadışı ekonomi, Birleşmiş Milletler (BM)'in son raporlarına göre 68 milyar dolardır. Bu gelirin yaklaşık 55-60 milyar doları, Afganistan kökenli üretimden kaynaklanmaktadır. Bu miktarın ise sadece 3-4 milyar doları Afganistan'da kalmaktadır. Bunun da yalnızca 500-600 milyon doları çiftçilerin eline geçmekte, geri kalan kısmı ülke içindeki tacirlere, suç örgütlerine ve bu ticarete göz yuman ya da koruma sağlayan otoritelere gitmektedir (Ersoy,2015:88).

2001 işgalinden günümüze Afganistan'ın yeniden inşası ve toplumun refahı için yardım taahhüt eden 70 ülkenin katılımıyla farklı ülkelerin ev sahipliğinde 8 konferans düzenlenmiş, söz konusu toplantılarda Afganistan'a sponsor ülkeler tarafından 78,9 milyar dolar yardım yapılmıştır. Yapılan ekonomik ve toplumsal araştırma raporlarına göre söz konusu yardımların %80'ninin usulsüzlük ve kontrolsüzlükler yüzünden yerine ulaşmadığı ve sosyal hayata yansımadağı saptanmıştır (BBC,23.11.2020).

Afganistan'a yardım eden ülkelere bağlı araştırma şirketleri, özellikle de ABD'nin Afganistan'ın Yeniden Yapılanmasını İzleme Genel Müfettiş İdaresi (SİGAR) raporlarına göre Amerika Birleşik Devletleri, Afganistan için sponsor olan ülkelerin 2002-2013 yılları arasında yaptığı 78,9 milyar dolarlık yardıma ek olarak 2001-2020 yıllarında Afganistan'a ülkenin yeniden inşası ve toplumsal kalkınma için 104 milyar dolar yardım yapmıştır. Ekonomistlere göre söz konusu yardım İkinci Dünya Savaşı sonrası Mareşal Projesi kapsamında 16 Avrupa ülkesinin kalkınması için yapılan yardım miktarından daha fazladır (Sigar,10.02.2014).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Afgan savaş ağaları ve mafya babaları üzerinden Afganistan halkına yardım yapmak istemekle milyarca doları Afganistan'da yolsuzluğa kurban verdiği gibi Afganistan'la arasındaki mesafenin çok uzun olması ve Afganistan'la ortak sınırı olan birçok ülkenin hava ve kara sınırlarını ABD'ye kapatmasıyla 20 yıllık işgalin Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ye maliyetinin askeri açıdan da çok yüksek olmasına eden olmuştur. Brown Üniversitesinin "Savaşın Maliyeti" (Costs of War) başlıklı projesi kapsamında yapılan araştırmalara göre, ABD, Afganistan savaşı için askeri harcama olarak tam bilinmemekle birlikte 2 trilyon dolar harcamıştır (Anadolu Ajansı,30.08.2021).

20 yıllık bu işgalin hem maddi hem de insani faturası her iki taraf için de çok büyük olmuştur. Bölgeyi ve Afganistan arazisini hiç bilmeyen ABD Ordusu Taliban'la savaşı boyunca rastgele ve özellikle de gece bombardımanlarıyla Afganistan'ın büyük bölümünü yıkmış ve yüz binlerce sivilin ölümüne neden olmuştur. Savaşta can kayıpları sadece Afganistan halkı açısından olmamıştır, ABD'nin de bu savaş boyunca 2500 askeri ölmüş, 15000 civarında askeri yaralanmış ve 30000 civarında askeri de ruhsal bunalım hastalıklarına yakalanmıştır (iCasualties.org).

İnsani yardım olarak 78,9 milyar donör ülkeler ve 104 milyar ABD olmak üzere son 20 yılda Afganistan'ın yeniden inşası ve toplumsal kalkınması için yapılan 183 milyar dolar yardıma rağmen Afganistan dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer almakta ve ülke nüfusunun %50'si açlık sınırının altında yaşamaktadır. Afganistan'da yaşayan çocukların %80'i işgal, çatışmalar, terör olayları ve ekonomik

yetersizliklerden etkilenmiş ve her 10 çocuktan 6'si acil insani yardıma ihtiyaç duymaktadır (Save the Children,31.03.2019).

Afganistan halkının karşılaştığı sıkıntılar sadece yoksulluk ve yaşam koşullarının zorluğu ile de sınırlı değildir. 2001 ABD işgali sonrası Afganistan'da istikrarın kaybolması ve farklı ideolojiye sahip birçok terör grubunun ortaya çıkması ve ülkede sosyal adaletsizliğin yükselmesiyle Afganistan, dünyanın en güvensiz ülkeleri arasında yer almış ve dünya genelinde en çok mültecisi bulunan ve vatandaşı tarafından en çok terk edilen ülkeler arasına girmiştir.

Afganistan Mülteciler Bakanlığının raporlarına göre Afganistan'ın, genel olarak iç savaş dönemlerinden günümüze özellikle de 2001 Amerikan işgalinden sonra ülkeyi terk ederek Pakistan, İran, Türkiye ve AB ülkelerine yerleşmiş 7-8 milyon civarında mültecisi bulunmaktadır. Afganistan Mülteciler Bakanlığı mültecilerin toplumsal ihtiyaçlarının giderilmesi ve uluslararası mültecilik haklarından yararlanmaları için ev sahibi ülkelerle birtakım sosyal projeler ve iş birliği yürütmektedir (Anadolu Ajansı,20.02.2019).

5.Genel Değerlendirme

Afganistan İslam Cumhuriyeti, tarihi boyunca sahip olduğu jeostratejik önemi dolayısıyla farklı ülkeler tarafından edilmiştir. Her işgalden siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal açıdan ciddi şekilde yara almıştır ancak 1979 yılında gerçekleşen Sovyet işgali ve bu işgale ABD'nin yerel milisler ve cihatçı grupları kullanarak karşı koyması ve Sovyetlerin Afganistan'da yenilmesi sonrasında patlak veren iç savaşı kendi lehine çevirerek 2001 yılında Amerikan'ı işgal etmesi ülkeyi daha önceki işgallere nazaran derinden etkilemiş ve halk üzerinde uzun yıllar devam edecek olumsuz etkiler bırakmıştır.

Afganistan'ın etnik ve toplumsal yapısı hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan Amerika Birleşik Devletleri 2001 yılında işgal ettiği Afganistan'da işgal sonrası iş başına getirdiği hiçbir hükümet halktan tam destek görmemiştir; bu da beraberinde halkın devletten uzaklaşmasını ve devlete karşı isyan ve itaatsizliğin daima sürmesini getirmiştir. Böylece bölgede faaliyetlerini sürdüren illegal guruplar ve terör örgütleri bir şekilde halktan destek görmüştür.

Afganistan'da halkın, özellikle de kırsal alanda yaşayan insanların çocuklarını devlet okullarının yerine medreselere göndermesi ve insanların devletten uzaklaşmasında ABD'nin 1979-1989 yıllarında açtığı geleneksel medreselerin ve Sovyetlere karşı kullanmak için bu kurumlarda yaydığı Vahhabi ideolojisinin etkisi büyük olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri Afganistan'ın cihat yıllarında Ruslara karşı savaşmaları için Afganistan ve Pakistan topraklarında 30 bin civarında medrese açıp desteklemiş ve böylece bölgede Radikal İslam'ın tohumlarını atmış ve bu ideolojinin bölgedeki yayılımında önemli rol oynamıştır. Günümüzde şiddet dolu uygulamaları ve cinayetleriyle dünyaya korku salan birçok terörist grubu liderleri Amerika tarafından açılan ve desteklenen bu medreselerde eğitim alan insanlardır.

Amerikan siyasetinin tarihçesine bakıldığında bu ülkenin Afganistan ve Afgan halkıyla ilgili politik tutumu hep olumsuz ve yıkıcı olduğu görülmektedir. ABD, 1989-2001 yılları arası tüm şiddetiyle devam eden Afganistan'ın iç savaşına cihat döneminde mücahit gruplara verdiği tanksavar ve uçaksavar gibi ağır silahların ve önemli savaş teknolojilerinin savaşan gruplar arasında kullanılıp bitmesi için söz konusu savaşa seyirci kalmış ve ülkenin yıkılmasına ve binlerce Afgan sivilin ölmesine göz yummuştur. Kendi yapımı silahların kendileri açısından tehlike arz etmeyeceğinden emin olan Amerika 11 Eylül terör olaylarını bahane ederek 07 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a askerî harekât başlatmış ve işgal etmiştir.

Afganistan'ın ABD tarafından işgaliyle bölgede tohumları Sovyetlere karşı mücadele için ABD tarafından 1979-1989 yıllarında atılmış olan ve kökleri güçlenerek günümüze kadar uzanan Radikal İslam anlayışına sahip birçok terör grubu ortaya çıkmış, Afganistan uyuşturucu üretimi, tüketimi ve transiti konusunda zirveye tırmanarak dünya birincisi olmuş ve ülkede istikrar tamamen ortadan kalkmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Afganistan savaşında sadece güvenliği sağlama konusunda başarısız olmamıştır, uyuşturucu ekimi ve tüketimiyle mücadelede, insan kaçakçılığını önleme vs. konularda tamamen başarısız olmuştur. Afganistan'ın karanlık dönemi olarak bilinen iç savaş dönemlerindeki cinayet oranları ve yasadışı Afyon ve türevlerinin ticaret oranlarına baktığımızda ABD işgaliyle bunların kat kat arttığını ve ülkede var olan kırılğan düzenin tamamen yok olduğu görülmektedir.

Kaynakça:

Kitaplar

OĞUZ, Esedullah (2001), *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık.

SARAY, Mehmet (1995), *Afganistan ve Türkler*, Ankara: Atatürk ve Türk Dünyası, T.T.K. Basımevi.

ERSOY Ömer (2015), *Büyük Oyunda Kapanmayan Perde Afganistan*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

SİSTANİ, Akademisyen (2008), *70'lı Yıllarda Afganistan'daki Arazi Islahatı*, Kabul: Daniş matbaası.

MUBARİZ, Abdulhamid (Hicri,1376), *1973-1997 Afganistan'da Krallığın Son Bulup Taliban'ın Ortaya Çıkışına Kadarki Toplumsal ve Siyasi Olayların Tahlili*, Pakistan: Hamit Nur Neşriyat.

TEZLER

AHMADİ, Akbarshah. (2011), *Dini Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MUHTAT, Qasem. (2011), *S.S.C.B.'nin 1979 Yılında Afganistan'ı İşgalinden 2001 ABD Müdahalesine Giden Süreçte Uluslararası Ortamda Afganistan'ın Konumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MAKALELER

YILMAZ, Aliye, (2010), "Amanullah Han'ın Islahatları ve Atatürk," *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I,21:155-165.

Şahin, Damla, (2016), "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi" *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, I, I:226-245.

ACET, Gül Seda & Doğan Fazlı, (2017), "11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine" *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, XVII, 33: 61-63.

DOGHAN, Andul Hannan, (2020), "2001 Yılında Başlayan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) İşgalinin Afganistan Halkı Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri," *Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonunun Trakya Üniversitesi İş Birliğinde Düzenlenmiş olduğu 5. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, II, 120-137.

İnternet Kaynaklar ve Araştırma Raporları

- Office of The Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (Sİ-GAR)
- Afganistan'ın Yeniden İnşası İçin Özel Genel Müfettişlik Ofisi'nin Afganistan Raporu (Hicri 1393),
- Web: <https://www.sigar.mil/>
- Adresinden 10.01.2021 tarihinde alınmıştır.
- 2018 Yılında Yapılan Rapora Göre Afganistan'da 3 Milyon Kişi Uyuşturucu Madde Kullanıyor
- Web: www.euronews.com
- Adresinden 10.05.2019 tarihinde alınmıştır.
- ABD'nin Trilyon Dolarlık Savaşı,
- Web: <https://www.trthaber.com/>
- Adresinden 15.02.2021 tarihinde alınmıştır.
- Sovyetler Birliğinin Afganistan Savaşındaki İnsani ve Mali Kayıpları,
- Web: <https://www.dw.com/en/about-dw/s-30688>
- Adresinden 15.05.2020 tarihinde alınmıştır.
- DDR (Afganistan'ı Silahsızlandırma Programı)
- Web: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan>
- Adresinden 15.01.2021 tarihinde alınmıştır.
- Afganistan toplumundaki Ruhanilerle ilgili yapılan araştırma (Afgan Siyasetinde Din Adamları Varlığının Tarihçesi)
- Web: <https://www.etilaatroz.com/category/news/afghanistan/>
- Adresinden 11.01.2021 tarihinde alınmıştır.
- Radikal İslamcılık ve Pakistan Medreseleri
- Web: <https://www.bbc.com/persian>
- Adresinden 11.08.2019 tarihinde alınmıştır.
- Kabul Sabahı Gazetesi tarafından yapılan bir araştırma (Afganistan'daki Medreseler IŞİD'in Bölgeye Sızması İçin İyi Bir Platform)
- Web: <https://subhekabul.com/>
- Adresinden 27.04.2020 tarihinde alınmıştır.
- 2009-2013 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin dışişleri bakanlığı görevini yapmış olan Hillary Diane Rodham Clinton'un, ABD'nin günümüzde dünyaya korku salan terör gruplarıyla olan ilişkisini itiraf ettiği açıklamaları

- Web: <https://edition.cnn.com/>
- Adresinden 27.02.2013 tarihinde alınmıştır.
- Afganistan Kuzey İttifakı Cephesinin Taliban'ın Yenilmesindeki Rolü
- Web: <https://www.bbc.com/persian>
- Adresinden 05.02.2013 tarihinde alınmıştır.
- Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (United Nations Office on Drugs and Crime) ofisinin Afganistan istatistikleri
- Web: <https://www.unodc.org/>
- Adresinden 05.07.2014 tarihinde alınmıştır.
- Son 20 Yılda Afganistan'a Mali Yardım Konulu Düzenlenen Dünya Konferansları
- Web: <https://www.bbc.com/news>
- Adresinden 10.01.2021 tarihinde alınmıştır.
- Afganistan'ın Yeniden İnşası İçin ayrılan bütçeyle ilgili raporlar hazırlayan ABD'nin Genel Müfettişlik Ofisi (SİGAR)'in araştırma raporu: ABD'nin Afganistan'ın Yeniden İnşası İçin Yaptığı Yardım, İkinci Dünya Savaşı Sonrası 16 Avrupa Ülkesinin Yeniden İnşası İçin Mareşal Projesi Kapsamında Yapılan Ekonomik Yardımdan Daha Büyüktür.
- Web: <https://www.bbc.com/news/topics/c8nq32jw5r5t/afghanistan>
- Adresinden 01 Ocak.2020 tarihinde alınmıştır.
- ABD'nin Afganistan'ın Yeniden İnşası Sürecini İzleme Genel Müfettişlik Ofisi (SİGAR), ABD, Afganistan'a 2002-2013 yıllarında 104 milyar yardım yapmıştır.
- Web: <https://www.sigar.mil/>
- Adresinden 17.04.2018 tarihinde alınmıştır.
- Amerikan'ın Afganistan Savaşındaki Askeri ve Mali Kayıpları
- Web: <http://icasualties.org/>
- NOT: iCasualties.org, internet sitesi bağımsız bir web sitesi olarak Mayıs 2003'te, ABD'nin Afganistan ve Irak Savaşındaki zayıyatını izlemek için yazılım mühendisi Michael White tarafından kurulmuştur.
- Adresinden 17.02.2021 tarihinde alınmıştır.
- Afganistan Halkının %50'si Açlık Sınırının Altında Yaşamaktadır ve Bu Ülkede Yaşayan Çocukların %80'ni Savaş ve Ekonomik Yetersizliklerden Etkilenmiştir.
- Web: <https://www.savethechildren.in/about-us-contact-us/>
- Adresinden 17.02.2021 tarihinde alınmıştır.

- Afganistan Mültecilik Bakanlığı: (Bugün Ülke Olarak Pakistan, İran, Türkiye ve AB Ülkelerinde 7-8 Milyon Mültecimiz Bulunuyor) Anadolu Ajansının 20.02.2019 tarihinde Afganistan Mültecilik Bakan ile yaptığı röportaj.
- Web: <https://www.aa.com.tr/tr>
- Adresinden 17.01.2021 tarihinde alınmıştır.
-
- 20. Yüzyılın Ortalarına Kadar Ruhaniler (Din Adamları) Afganistan Siyasetine Yön Vermiştir (Hicri 1399 yılında yapılan bir araştırma)
- Web: <https://www.etilaatroz.com/>
- Adresinden 21.01.2020 tarihinde alınmıştır.
- Afganistan Millî Eğitim Bakanlığı ve Amerikan Sesi Radyosunun ortaklaşa yaptığı eğitim araştırması (Afganistan'da Faaliyet Göstermekte Olan 13000 Medreseden Sadece 1200'ü Kayıt Altına Alınabilmiş, Diğerleri İlegal Şekilde Faaliyetine Devam Etmektedir).
- Web: <https://www.bbc.com/news/topics/c8nq32jw5r5t/afghanistan>
- Adresinden 27.02. 2021 tarihinde alınmıştır.
- Afganistan Kuzey Cephesinin Taliban'ın İktidardan Uzaklaştırılmasındaki Rolü
- Web: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan>
- Adresinden 14.02. 2019 tarihinde alınmıştır
- Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (United Nations Office on Drugs and Crime)
- 2017 Yılında Afganistan'da Haş Haş Üretimi 9000 Ton Olarak Zirve Noktasına Çıkmıştır.
- Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-afganistanda-afyon-uretimi-rekor-duzeyde/966213>
- Adresinden 14.07. 2020 tarihinde alınmıştır.
- Afganların Konut Alımı Yüzde 60 Arttı
- Web: <https://www.milliyet.com.tr/>
- Adresinden 20.08.2021 tarihinde alınmıştır

Extended Abstract

Afghanistan has been occupied many times throughout its history due to its geopolitical location and underground wealth. In this article we have written, after mentioning the socio-economic and political consequences of all the invasions Afghanistan has suffered, the results of the US invasion, which started in 2001 and continues until today, are discussed in detail.

Prior to the 2001 invasion, the United States and its international coalition partners pledged to the Afghan people that they would bring freedom, peace and human rights to Afghanistan. But after 2001, none of the promises were realized. After the US invasion, Afghanistan became destabilized, the people became poor and drug use increased. After the US invasion, millions of Afghans left the country and became refugees.

While the illegal opium production in Afghanistan was 1570 tons per year in 1979-1990, despite the 6 billion dollars by USA spent in combating drugs in Afghanistan after the US invasion, the 16th year of the occupation increased by 98 percent to 9000 tons in 2017. And in 2017, Afghanistan came first in the world for illegal opium production. While the number of drug users in Afghanistan was 920 thousand in the first year of the occupation, it reached 3 million in 2018.

Afghanistan was occupied by the Soviet Union in 1979. The United States caused this invasion to turn into a 10-lasting great war and the deaths of millions of Afghans. Because the USA supported the Afghan mujahideen groups in this war and did not allow the war to end in a short time. Although the figures are not known exactly, the USA helped the Afghan mujahideen \$ 1.3 billion to fight the Soviet Union in 1979-1989.

The USA opened thousands of madrasas in Afghanistan and Pakistan to fight against the Soviet Union and brought up radical Islamist militants. Leaders of major terrorist organizations around the world are people who have been trained in this mederees opened by the USA in Afghanistan and Pakistan in 1979-1990. US politicians have admitted this issue.

The United States watched the civil war that started after the Soviet Union left Afghanistan in 1989. Because the USA wanted the anti-tank and heavy weapons it gave to the mujahideen groups to be used in the Afghanistan civil war. The figures are unclear, but nearly 100,000 Afghans were killed by the use of US-made weapons in the Afghanistan civil war. In addition to all these negativities after 2001, more than 20 violent terrorist groups emerged in Afghanistan.

When the US failed against the Taliban in the Afghanistan war in 2001-2005, it began to silane local militias to fight the Taliban. With the arming of local militias, tens of thousands of illegal armed militants were created across the country, thus increasing the number of murders. There have been clashes and massacres between different armed groups in Afghanistan.

Making sure that dangerous weapons are over, the USA supported the Taliban in 1996 and brought it to power in Afghanistan. The USA, which had political disagreements with the Taliban, invaded Afghanistan in 2001, using the September 11, 2001

events as an excuse. The loss of the 20-year occupation of Afghanistan has been enormous for both the USA and the people of Afghanistan. About a million Afghan civilians died in this war. And the USA lost 2,500 soldiers with a financial loss of 975 billion dollars in this war.

The countries responsible for the reconstruction of Afghanistan have provided 80 billion dollars to Afghanistan after 2001. In addition to this amount, the USA helped rebuild Afghanistan with \$ 104 billion. however, Afghanistan is still among the poorest countries in the world. because foreign aid organizations smuggled most of the money abroad. today 80% of Afghans work for \$ 30 a month.

According to social research's 50% of the country's population lives below the hunger line and 80% of Afghan children need help due to occupation, conflicts, terrorist incidents and economic inadequacies.

As a result, if we compare the invasion of the Soviet Union that started in 1979 and ended in 1989 and the US invasion that started in 2001 and ended in 2021, we see that the US occupation is more deadly and its social effects are more negative for the Afghan people. because while the Afghan government was fighting a single opposition in 1979-1989, today it is fighting more than 20 terrorist groups.

In Afghanistan, which has been destabilized by the US occupation, large numbers of Afghans die every day in suicides and Taliban attacks and explosions all over the country. It has been proven by academic research that the perpetrators of all these attacks were Radical Islamist groups that received education in madrasas supported and opened by the USA in 1978-1990.

As a result, the US occupation did not bring peace, tranquility, human rights, and democracy to Afghanistan and the Afghan people. The American occupation has made the country a region where terrorist groups are safe and carry out terrorist activities comfortably.